

Carles Llorach-Freixes

Cada professional, sigui escriptor, pintor, arquitecte, metge..., construeix un sistema de raonaments entorn de la seva manera d'enfocar la feina, de com dur-la a terme i fins i tot de quina és la seva intenció estètica o moral. La majoria de vegades aquest sistema s'acosta més a principis teòrics que no pas a mètodes pràctics i es tracta d'una reflexió a posteriori(!) o d'una racionalització o potser justificació dels nostres actes.

Aquesta teorització tampoc no podia faltar en la tasca del traductor, encara que sigui una activitat eminentment pràctica, i aquesta teorització és la que mena als diversos debats sobre com ha de ser una traducció: literal vs. lliure, traducció fidel vs. versió personal, traductor invisible vs. ostensible, anònim vs. conegut, professional vs. vocacional, etc.

Com tothom, doncs, també m'he bastit un marc de principis sobre la meua feina, i, tot i que no penso que sigui ni millor ni pitjor que d'altres o que tingui cap mena d'originalitat, almenys em permet tenir un punt ideal de referència per orientar el treball. Per a mi, tota traducció és senzillament una «aproximació» al text original. El que fa el traductor és intentar acostar el lector tant com sigui possible al coneixement i a les sensacions que el text original transmet i el simil de què em serveixo és l'ascensió a un cim (imaginari i inabastable): podem atacar la muntanya per la paret nord o pel camí més fàcil, hi podem voler pujar pel dret o fent marrada; però la visió del cim des de la paret més difícil de vegades no és la millor, i potser fins i tot és més clara de més lluny estant, etc. Es a dir, la traducció exacta només és un objectiu impossible d'aconseguir, però això també implica que un text es pot abordar des de perspectives diferents que donin lloc a traduccions diferents, sense que això signifiqui necessàriament que una sigui millor que una altra: podem traduir poesia posant més èmfasi en la forma o en el contingut; o bé, en prosa, una traducció amb notes a peu de pàgina o una sense. Per exemple, en el cas de l'*Ulisses*, un dels temes a resoldre era com girar tot el que feia referència a la religió, perquè Irlanda, el país d'origen del text, era profundament catòlica, com Catalunya; però el lector actual, ja menys religiós, és capaç per ell mateix de copsar tots els simbolismes i connotacions associats amb aquest aspecte sense cap explicació addicional?

Un dels altres principis amb què treballo és considerar que la traducció és la comunicació de l'experiència de la lectura del text original; és a dir, el traductor intenta expressar en la llengua d'arribada no tant el text en ell mateix, sinó el que ha comprès i sentit llegint l'original. Això implica que la seva feina serà traduir textos dels quals vulgui comunicar aquesta experiència, cosa, naturalment, de vegades no compatible amb el traductor «professional», que ha de ser capaç d'enfrontar-se a qualsevol tasca que li encomanin; el traductor vocacional, però, vol donar a conèixer textos que pensa que entusiasmaran els seus lectors.

Per a qualsevol traductor, l'*Ulisses* és el gran repte. Potser només hi ha un altre text que tingui tantes varietats de registres i d'estils i que sigui tan atractiu i desafiador: els *Exercicis d'estil*, de Queneau. L'*Ulisses* comprèn des de textos de connotació zero (gairebé: no oblidem la potent ironia), com és el cas de l'Episodi 17, aquella mena d'enciclopèdia del coneixement redactada en forma de pregunta-resposta, fins al desplegament d'un exemple de cada una de les figures literàries a l'Episodi 7; o l'Episodi 13, pastitx de la novel·la eròticosentimental; l'Episodi 11, en què el text intenta imitar la composició musical; l'Episodi 18, amb el monòleg interior, etc.

Potser l'episodi que dona més joc a la feina del traductor és el 14. El tema d'aquest episodi, primerament titulat «Les vaques del Sol», és la fecundació, l'embaràs i el part. Per redactar-lo, Joyce va intentar establir un paral·lel entre la formació i el desenvolupament del fetus i el desenvolupament de la prosa anglesa mitjançant la imitació de diversos estils prosístics al llarg de la història de la literatura anglesa. Ignorem si aquesta analogia l'haurien pogut copsar els lectors, o bé fins i tot pels estudiosos de l'*Ulisses*, si Joyce mateix no hagués explicat com pensava confeccionar l'episodi prèviament. Per al traductor, l'ideal fora poder traçar unes connexions entre els diversos estils o els diversos autors de la història de la prosa anglesa i els de la prosa catalana, però els paral·lelismes serien pura casualitat. Certament podríem cercar confluències en els diversos moviments literaris o culturals: classicisme, romanticisme, modernisme..., però la qüestió és que Joyce, més que imitar èpoques, així, en general, imita autors i, fins i tot, peces concretes d'aquests autors. Ens podríem haver limitat a traduir aquests diferents models de prosa i pensem que s'haurien copsat les maneres d'escriure dels autors; però aleshores s'hauria perdut una mica la idea inicial de Joyce de simbolitzar l'evolució de l'embaràs, perquè no pensem que, amb la mera traducció, es veïés el desenvolupament, la progressió, de la prosa anglesa des del començament fins al segle XX. Per donar aquesta idea del camí recorregut des de l'inici fins ara hem salpebrat amb paraules, expressions, girs sintàctics i ortografia dels diferents moments i diferents autors de la història de la literatura catalana la traducció dels fragments de la prosa anglesa de l'Episodi 14 ordenats més o menys cronològicament. Així, com que normalment una de les primeres lliçons de la història de la literatura catalana parla dels trobadors, no ens hem pogut resistir a pintar amb colors provençals algun dels estils inicials de l'episodi, com tampoc no ens hem pogut resistir a anar augmentant progressivament i després a disminuir progressivament els «castellanismes» que durant molt de temps van impregnar els escrits catalans. En alguns casos la tasca ha estat molt fàcil; per exemple, quan algun autor català també ha fet de traductor i ens ha deixat versions inoblidables de l'original, com és el cas de Josep Carner amb Charles Dickens. O bé el canvi de la conjunció *e* per *i*; el pas de l'article *lo* masculí singular a *el*. O el pas d'usar la preposició *ab* a usar *amb*, etc.

També hem de dir que Joyce, a pesar de la seva fabulosa memòria i formidable capacitat per estrafer diferents estils, no es va fiar del record de les seves lectures sense consulta o comprovació i, per a aquestes imitacions, va recórrer a un manual d'història de la prosa anglesa;⁽¹⁾ nosaltres no hem estat menys i també hem recorregut a un manual, l'antologia *Garba*,⁽²⁾ de Casals, Llanas, Pinyol i Soldevila d'Edicions 62, complementada amb l'*Antologia* ⁽³⁾ de Comas, i altres textos.

L'Episodi 14 comença amb una *invocació* triplement repetida, que hem traduït sense buscar cap correlació en textos catalans. El mateix hem fet amb els dos estils següents, la *prosa llatina traduïda* i les cròniques llatines medievals, un anglès encaixonat en la sintaxi original llatina. Després, Joyce passa a imitar Aelfric d'Eynsham (955-1010/1022), autor de textos religiosos redactats en una singular prosa artificialment rítmica i al·literativa; aquí la nostra opció ha estat el provençal de la *vida*, entre altres, del trobador Guillem de Cabestany, sobretot perquè era clarament distingible del català medieval. El següent canvi ens porta a la prosa de l'anglès mitjà, en especial del drama al·legòric *Everyman*, «Tothom», del final del segle XV; hem optat aquí per Ramon Muntaner amb la seva Crònica, sense gaire relació, però, amb una obra de teatre moral. Després hem agafat Ramon Llull com a referent del següent canvi d'estil a John Mandeville (1336-71), autor d'*Els Viatges de Sir John de Mandeville* (un text que no desdiria en absolut del Llibre de Meravelles per tal com el que fa Mandeville és descriure llocs ficticis i meravellosos). L'*Ulisses* salta després a Thomas Malory (?-1471), autor de *La Morte d'Arthur*, novel·la de cavalleries, que nosaltres hem esquitxat amb expressions del *Regiment de cosa pública* i del *Terç de lo cristià*, de Francesc Eiximenis, i posteriorment passa a l'estil de les cròniques elisabetianes (com les *Cròniques d'Anglaterra, Escòcia i Irlanda* de Holinshed), fragment al qual hem mirat de donar un toc de *Lo somni*, de Bernat Metge. Seguidament, Joyce emula John Milton (1608-74), en la prosa llatinitzant de les seves polèmiques obres polítiques i religioses; no podem evitar pensar aquí en les *Lletres de batalla* de Joanot Martorell. John Bunyan (1628-88) és la continuació en la llista de models; es tracta de l'autor d'

El camí del pelegrí, relat religiós al·legòric, en què cada personatge, cada ciutat, cada accident geogràfic té el seu nom simbòlic (a l'*Ulisses*, el protagonista Leopold Bloom passa a ser l'«Apaivagador»); nosaltres l'hem relacionat amb Roís de Corella en *La tragèdia de Caldesa*. Llavors, quan Joyce deixa rastres dels diaris de Samuel Pepys (1633-1703) en el següent paràgraf de l'episodi, nosaltres n'hi hem deixat del *Calaix de sastre* del Baró de Malda, un altre dietarista. A continuació venen Daniel Defoe (1660-1745) i Jonathan Swift (1667-1745) (d'aquest darrer en especial la sàtira *El conte d'un bocoi*), que, per a nosaltres, seran Pau Ballot i Milà i Fontanals; i Joseph Addison (1672-1719) i Richard Steele (1672-1719), autors d'assajos en els periòdics *Tatler* i *Spectator*, seran, plegats, Rubió i Ors firmant amb el pseudònim *Lo Gaiter del Llobregat* al *Diàrio de Barcelona*. Jacint Verdaguer i Angel Guimerà (sempre la seva prosa) els fem correspondre a Laurence Sterne (1713-68) i a Oliver Goldsmith (1728-74), respectivament. Després, hem deixat la traducció simple dels fragments en què Joyce imitava Edmund Burke (1729-97) i Dick Sheridan (1751-1816). El cas de Junius és més interessant: es tracta del pseudònim amb què un autor encara desconegut va firmar una sèrie de cartes violentament satíriques al periòdic *Public Advertiser*, per nosaltres és el Joan Maragall de *La ciutat del perdó*, article molt crític amb les actuacions de les autoritats polítiques amb motiu de la Setmana Tràgica i que *La Veu de Catalunya* no va voler publicar. El fragment d'Edward Gibbon (1737-94), de la *Història i decadència de l'Imperi Romà*, l'hem matisat amb algun toc de Narcís Oller. Quin escriptor català equivaldrà millor a l'autor de novel·les gòtiques com *El castell d'Otranto*, Horace Walpole (1717-94), que Raimon Casellas amb la novel·la rural *Els sots feréstecs*? Al paràgraf de Charles Lamb (1775-1834), versionador en prosa del teatre de Shakespeare i de l'Odissea (adaptació que Joyce apreciava significativament), hi hem deixat rastres de Joaquim Ruyrà, com «el vogi de la xemeneia». Al segment de W.S. Landor (1775-1859), autor de cinc volums de *Converses imaginàries* entre personatges de la Roma i Grècia clàssiques, i al de Thomas B. Macaulay (1800-59), historiador impetuós i poc de fiar, hem intentat donar unes pinzellades de Prudenci Bertrana i Eugeni d'Ors, respectivament. Després ens trobem l'estil de Thomas Huxley (1825-95), naturalista, biòleg especialitzat en anatomia comparativa i gran defensor de les teories de Charles Darwin, i avi d'Aldous Huxley, el qual hem riuixat amb algunes expressions del deliciós *Els nostres insectes* de Joaquim Vilarrubia, com «(=nemasperms)». És evident que ens havíem de servir de la traducció de Josep Carner del *David Copperfield* per arromancar la secció en què Joyce imitava Charles Dickens (1812-70), en especial fixant-nos, com va fer ell, en el Capítol LIII (recordem l'expressió «de bo de bo»). Poc hem pogut aportar als trossos referits a l'estil de John H. Newman (1801-90), la millor prosa de la història de les lletres angleses, segons Joyce, i al de Walter Pater (1835-94), assagista i crític literari. Acabem amb un polsim de l'adust Salvador Espriu i de la barroca *Víctor Català* per a John Ruskin (1819-1900), crític d'art i conservador radical en política, i per a l'escocès Thomas Carlyle (1797-1881), assagista victorià que en els seus escrits postulava que la clau del desenvolupament històric raia en el que anomenava els «Grans Homes».

Clou aquest capítol de l'evolució de la prosa anglesa un llarg fragment dedicat a la dissolució del llenguatge en argots, idiolectes i altres particulars maneres de masegar i esquinçar la llengua (naturalment tots els personatges que s'hi expressen van ebris), i s'hi insinua així que la llengua comuna esbotzada pels parlants pot arribar a retrocedir fins a tornar al moment lingüístic de la Torre de Babel.

És innecessari dir tot el que un traductor pot aprendre dels reptes de l'*Ulisses*. Però el cim dels textos de més costosa aproximació, per més que gairebé sempre exigeix un aprofundiment d'hermeneuta i una precisió a la micra, altres vegades, segons sabem per la manera de treballar de Joyce (que tot sovint deixava les coses a l'atzar), sembla que el millor que el traductor pot fer és oblidar tot titubeig i llançar-se endavant guiat per la intuïció.

Notes

1. Saintsbury, George (1912). *A History of English Prose Rhythm*. Londres.
2. Casals, Glòria; Llanas, Manuel; Pinyol i Torrents, Ramon; Soldevila, Llorenç (1982). *Antologia de textos literaris catalans Garba*. Edicions 62. Barcelona.

3. Comas, Antoni (1981). *Antologia de la literatura catalana*. Fundació Mediterrània. Barcelona.

